

KOMÜNİZMİN MİLLİYETÇİLİKLE İTTİFAKI: II. DÜNYA SAVAŞINDA RUS MİLLİYETÇİLİĞİ

İbrahim HASANOĞLU*

Özet

XIX. yüzyılda Batıcılar ve Slavofiller olarak bilinen iki etkin Rus entelektüel grubu arasında ülkenin hangi gelişim yolunu tercih etmesi ve hangi medeniyete dâhil edilmesi gerektiği hususunda büyük tartışma yaşandığı tarihi açıdan bir gerçektir. Komünizm bu sorunu parlak bir çözüme kavuşturdu: Rusya tam da Batı'dan daha ileri olduğu için Batı'dan farklıydı ve Batı'ya temelden karşı çıkıyordu. Rusya geri bir Asyalı geçmişi değil, ileri bir Sovyet geleceği cisimlendiriyordu. Fakat Stalin yönetimindeki komünist diktatörlük zamanla milliyetçi bir görünüme aldı ve Marx'ın zamanında komünizm idaresi sırasında vuku bulacağını anlattığının tersine, devletin "dağılıp gitmesine" izin vermedi. Devleti yüceltti ve aşırı bir milliyetçinin arzulayacağı kadar otoriter ve despotik hale getirdi. Özellikle II. Dünya Savaşının başlaması, Bolşeviklerin milliyetçiliğe dört elle sarılmasına neden oldu ve bizzat Stalin'in onayı ve çabasıyla Rus milliyetçiliği tarihinin en zinde dönemini bu yıllarda yaşadı.

Anahtar Kelimeler: Rus Milliyetçiliği, Komünizm, Stalin, Lenin, İkinci Dünya Savaşı

Abstract

It is a historical reality that there was a great debate about which development way to be chosen and in which civilization to be included in between the two active Russian intellectual groups called Westerners and Slavophiles. Communism became a brilliant solution for this issue: Russia was entirely opposed to the West because of its far distance and difference from it. Russia claimed a future advanced Soviet Union but the reactionary Asian history. However the Communist Dictatorship led by Stalin turned into the nationalism by the time and did not allow the government to be collapsed on the contrary of Marx alleged that it would occur during the Communism Government. It glorified the state and made it authoritarian and despot as much as an extreme nationalist's desires. Furthermore, Russian national interest was the same as international proletariat. Especially, the beginning of The World War II made the Bolsheviks to buckle down to the Nationalism and Russian Nationalism tasted the most vigorous times in these years by the personal approval and effort of Stalin.

Keywords: Russian Nationalism, Communism, Stalin, Lenin, Second World War

* Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, ibrasu116@yandex.com.

Modern devlet, XVI. ve XVII. yüzyıllarda ilk belirtilerini Batı Avrupa'daki monarşiler altında gösterse de modern ulus-devletin sistemli bir biçimde ortaya çıkışı Fransız Devrimi'yle başlatılır. Modernleşmeyle birlikte, eski toplumsal formasyon biçiminden yeni toplumsal formasyon biçimine geçilmiştir. Yeni toplumsal formasyonun üretim biçimi kapitalist, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin üzerinde yürütüldüğü yer modern devletin coğrafi mekânı olan vatan, temel ideolojisi milliyetçilik ve yüce sadakat odağı ulus, ulusu temsil eden kurum ise burjuvazinin ağırlıklı olduğu parlamentodur (Yüksel, 2004: 87). XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'yı hâkimiyeti altına almaya başlayan mutlakiyetçi modern ulus-devlet, işlevini yerine getirmekte zorlanıyor, iktidarın paylaşımı, etkinlik ve meşruiyet anlamında önemli sorunlar yaşıyor, toplumun aktif desteğine olan ihtiyacı her geçen gün artıyordu. Modern devlet gün geçtikçe kendi tebaasının, yani yurttaşlarının düşüncelerini dikkate almak zorunluluğuyla yüz yüze geliyordu, çünkü yeni politik düzenlemelerde devlet yurttaşlarına bir söz hakkı tanımakta ve/veya başka yollarla, yani vergi mükellefleri ya da potansiyel askerler olarak onların pratik onayı veya faaliyetlerine ihtiyaç duymaktaydı. Devlet teritoryal olarak tanımlanan bir "halk"ı yönetiyor ve bunu kendi toprakları üzerinde en yüce "milli" yönetim organı olarak sürdürüyordu (Hobsbawm, 2010, 103). Siyasetin demokratikleşmesi, oy hakkının yaygınlaşması ve modern devletin oluşmaya başlaması, millet sorununu ve yurttaşların sadakatini siyasal gündemin en önemli sıralarına taşımıştı. İktidarın meşruiyet sorununu çözmek devletler açısından acilleşmiş ve bunun, günün koşullarındaki en uygun yolu, bir halk, daha doğru bir ifadeyle milletle özdeşleşmek olmuştur (Kerestecioğlu, 2008: 326-327). Askere alma, vergi mükellefi yapma ve zorunlu ilköğretim uygulamaları modern devletin topluma nüfuz etmesini, toplumla iletişime geçmesini sağlayan en önemli tekniklerdi, fakat aynı zamanda devletin, toplumun tüm kesimleri üzerinde merkezi kontrolü sağlayabilmesi için daha geniş, daha derin ve doğrudan sistemler inşa edilmeliydi. Siyasal iktidarın merkezileşmesi ve topluma nüfuz etmesi için kültürel kontrol gerekliydi ki, bunun için ulusal sınırlar içerisinde mevcut dilde, tarihte, sanatta ve gündelik yaşantıda tek bir gelenek belirlendi veya yaratıldı. Devletlerin daha önce hiç yapmadığı ulusal eğitim sistemleri kuruldu, standart diller dayatıldı, sergiler ve müzeler kurulup sanatsal faaliyetler desteklendi, iletişim ağları oluşturmak için ulusal bayraklar, marşlar, semboller ve gelenekler icat edildi (Tilly, 1994: 140).

Milliyetçilik, geniş bir tanımlamayla, her şeyden önce bilincimize bir şekil veren, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplumsal kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimidir (Özkırımlı, 2009: 15). Siyasal açıdan baktığımızdaysa milliyetçilik, bir meşrulaştırma ve özellikle savaş dönemlerinde kitleleri seferber etme aracıdır ama aynı zamanda kişisel ve kolektif selamete dair bazı unsurlar da taşır. Bütün milliyetçilikler, aslında organisist (hayatietçi) bileşenler içerir-

ler; bir düşman gösterirler, bir eylem planı geliştirebilmek için tarihi işlerine geldiği gibi yorumlarlar ve propaganda aracılığıyla kitleleri seferber ederler. Seferberlik çağrısı yaparken de bir tehdide yaslanırlar: ideolojik düşman, değerleri çürüten ve dejenere olan dünya, tahammül edilemez baskılar, ya da hiçe sayıldığı, hakarete uğradığı için aidiyetin acilen ifade edilmesi (Delannoi, 1998: 32-33) Milliyetçi ideolojide hedef, devletin politik birliğini sağlama almak, farklılıklardan yekpare bir bütün oluşturmak ve ekonomik modernleşmeyi tamamlayabilmektir. Devletin bütün olanakları bu amaçlar için seferber edilir. Büyük ordular oluşturulur ve devlet bütçesini finanse etmek üzere doğrudan vergi sistemine geçilir. Okul ve asker ocaklarıyla toplumun geniş kesimi sistemin kapsama alanına girmeye başlar (Tilly, 1995: 59). I. Dünya Savaşında, savaşın bütün büyük tarafları bunu bir savunma savaşı olarak göstermişlerdir. Hepsi de savaşı ülke dışından kendi ülkelerine ya da taraflarına özgü kamusal üstünlüklere bir tehdit olarak sunuyordu ve hepsi de kendi savaş amaçlarını hem böylesi tehditlere son verilmesi olarak hem de bir bakıma “kahramanlar yatağı” ülkelerinde yoksul yurttaşlarının yararına toplumsal bir dönüşüm gerçekleştirilmesi olarak görmeyi öğrenmiştir (Hobsbawm, 2010: 112). Devletlerarası çatışmalar “öteki” ile temasın en uç biçimidir ve birçok modern ulusal kimlik savaşlarla üretilmiştir. Bireysel kimlikler savaşla veya “öteki”yle ilişkilerin diğer biçimleriyle kolektif bir kimliğe dönüşür; birey, ulus ve devlet arasında “kader” birliği yaratılır. Dolayısıyla dışarıya karşı savaş amaçlı seferberlik, hem farklı bölgelerden, illerden ve sosyo-kültürel geçmişlerden gelen insanları birbiriyle karıştırarak iç bütünleşmeye, hem de ideolojik telkin ve seferberlik, savaş, terhis ve yeniden sivil hayata dönüş süreci sayesinde milliyetçiliğin gelişmesine hizmet etmiştir (Calhoun, 2009: 93). Milliyetçi söylemin açıklığı, basitliği, geçmişi kullanması, geleceğe umutlu bakmayı sağlaması, tüm bu özellikler onu XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca kitlelere en kolay ulaşan ve onları en kolay harekete geçiren ideoloji haline getirmiştir.

Rusya, Rus unsurunu baskın kılma çabalarının görüldüğü XIX. yüzyıla kadar bir hanedan ile kendi içinde farklılık arz eden bir aristokrat sınıfı tarafından yönetilen çokuluslu bir devletti. XIX. yüzyılın başlarından itibaren etnik çeşitliliği ile benzersiz bir görünüm sergilemeye başlayan Rusya, düzeni topraklarındaki ulusların hepsinden olmasa bile çoğundan oluşturduğu çokuluslu bir yönetici sınıf aracılığıyla sağladı. Rusya’da devlet, neredeyse tüm tarihi boyunca, hem toprak genişlemesinin hem de ekonomik kalkınmanın aracı olmuştu. Devlet bilinçli olarak kendini, Batı Avrupa geleceğindeki anlamıyla, saf ulusal araç olarak düşünmüyordu. Kendisini, çeşitli dini, jeopolitik veya ideolojik terimlerle tanımlamış “Rus fikri”¹ ile özel ulus-

¹ Çarların imparatorluğu olan *Rossiya* (Rusya), Büyük Petro’yla birlikte resmîyet kazandığı XVI-XVII. yüzyıllarda türetilen bir sözcüktü. Buna göre kutsal Rusya toprağının antik ismi *Rus*’tu. Bir Rus olmak bugün bile hala *Russkiy* olmaktır. Resmî *Rossiya*’dan türetilen- XVIII. yüzyılda çeşitli kereler denendiği gibi- hiçbir sözcük, kendisini Rus halkının, milletinin ya da

lar üstü bir misyonun uygulayıcısı olarak görüyordu (Brzezinski, 1997: 140). 1917'de yaşanan Ekim Devrimi'nden sonra resmi devlet ideolojisi konumuna geçen Komünist ideoloji Rus ulusal kimliğinin gelişimi ve biçimi üzerinde derin izler bırakmıştır. Devrimin ilk yıllarında Bolşevik önderler Rusluğu, emperyal bütünlüğe tehdit olarak algılanmış, fakat 1930'lu yıllardan itibaren emperyal bütünlüğü pekiştirecek enternasyonal bir üst kimlik olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda politikalar izlenmiştir. Bununla birlikte Sovyet iktidarı Çarlık döneminde olduğu gibi kendi misyonunu uygulamak için gerektiğinde resmi komünist ideolojiyi arka plana çekerek devlet merkezli ve kontrollü milliyetçilik politikaları izlenmiştir.

Milliyetçi eğilimli Rus tarihçilere göre SSCB dönemi Rusya'nın bin yıllık tarihinde bir kesinti/boşluk dönemidir ve bu dönem milliyetçiler için karanlık yılları ifade eder. Çünkü Bolşevik rejim, Çarlığı yıkmış, Rus toplumunun manevi dünyasında son derece güçlü olan ve onun dünyaya bakış açısını oluşturan Ortodoks inancın ve milliyetçiliğin reddi üzerinde kurulmuştu. Fakat bu tarihsel olaylar her ne kadar su götürmez bir gerçek olsa ve bu tür değerlendirmeler her ne kadar sık yapılsa da özellikle II. Dünya Savaşı döneminde Rus milliyetçiliği daha önce hiç olmadığı kadar devlet desteği görmüş ve güçlenmiştir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin hemen ardından Soğuk Savaş'ın başlaması ve iki kutuplu yeni dünya düzeninin oluşması, Resmi Bolşevik ideolojinin milliyetçilikle kurduğu ittifakı sürdürmesine neden olmuş ve bu durum Stalin'in ölümüne kadar devam etmiştir.

Bu çalışma "Giriş" ve "Sonuç" dışında üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Lenin ve Stalin'in milliyetçilikle ilgili görüşlerine kısaca değindikten sonra, Bolşevik Devrimi'nin ardınca Rus toplumunda yaşanan bunalım ve resmi ideolojiyle ters düşen milliyetçilerin yaşadıkları çıkmazlar, Bolşevik rejimin sosyalist devlet oluşturma çabaları ve bu bağlamda Rus toplumunun sosyal ve kültürel hayatlarındaki değişimler anlatılacaktır. Bununla birlikte Rusya'nın Ortodoks dinsel kimlik, Bizans sonrası Moskova'nın Üçüncü Roma olduğuna ilişkin inanç, ne tam Avrupa ne de Asya ile örtüşen bu coğrafya bağlamında "özgün" bir kimlik ve farklı bir uygarlık yarattığı biçimindeki düşüncelerin SSCB dönemine de yansıdığına değinilecektir.

İkinci bölümde Sovyet vatanseverliğinin özenle Rus toplumuna aşılanmaya çalışılması ve bu çabaların zamanla milliyetçiliğe dönüşmesine değinilecektir. Rusya'nın tarihsel, kültürel ve coğrafi kavşakta "öteki"lerden farklı ve "özel" olduğuna yapılan vurgunun süreklileşmesi, sınıf (*proletarya*) ile halk arasındaki ince çizginin kaybolması, Rusların eski büyük güç milliyetçiliğinin Stalin tarafından "başlıca tehlike" olmaktan çıkarıldığı 1930'lu yıllarda, Rusların SSCB içerisinde "eşitler arasında birinci" konumuna yükseltilmesi anlatılacaktır.

fertlerinin bir tanımı olarak kabul ettirememiştir. Çerniyavski'nin hatırlattığı üzere, *Russkiy* olmak, tuhaf bir ikili kimlik olan *krestianin-christianin* (köylü-Hristiyan) olma ve "gerçek mümin" ya da Ortodoks olma anlamında kullanılabilirdi (Hobsbawm, 2010: 69).

Son bölümdeyse II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Bolşeviklerin resmi komünist ideolojiyi bir tarafa bırakarak Rus milliyetçiliğini körüklemesi ve milliyetçiliğin savaşın kazanılmasındaki rolüne ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Milliyetçiliği körüklemek için komünizmin temelden karşı çıktığı başta din olmak üzere Rus milliyetçiliğiyle özdeşleşmiş tüm dinamiklerin harekete geçirildiği, ideolojik ve pratik düzeyde "kapitalizm ve emperyalizm"le mücadele sloganı ve bu mücadelede SSCB'nin öncü rolünün Rus halkının "tarihsel misyon" kültürüyle örtüştürülmeye çalışıldığına vurgu yapılacaktır. Bununla da çalışmanın temel sorunsalı olan Sovyet yönetiminin gerektiğinde resmi komünist ideolojiyi arka plana attığı ve kendi temellerine zıt olan milliyetçi ideolojiye bel bağladığı iddiası kanıtlanmaya çalışılacaktır.

I. Bolşevik Devrimi ve Rus Milliyetçiliği

Çarlık Rusya'sının çok milletli yapıya sahip bir imparatorluk olmasından dolayı, millet ve milliyetçilik konusu öteden beri hem Çarlık yönetiminin, hem de Bolşeviklerin zihinlerini meşgul etmiş, daha devrim öncesinden farklı çözüm teorileri ortaya atılmıştı. Lenin Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin² ulusallık sorunları üzerine 1903 formülasyonunu benimsemişti. Partinin konumu, kendi kaderini tayin ilkesinin Çarlık Rusya'sındaki uluslara uygulanacak şekilde şartsız desteklenmesini, imparatorluk içindeki bütün ulusların eşitliğini ve ulusal azınlık haklarının korunması konusunda garanti verilmesini kapsıyordu (Davis, 1994: 191). Lenin ve diğer Bolşevikler, Marksist ideoloji çerçevesinde milliyetçiliği kapitalist geçmişin bir ürünü olarak ele almışlar; milliyetçilik ve milletler sorununa başlangıçta pek ilgi göstermemişlerdi. Milliyetçiliği reddeden Marksist söylem, sınıf bilincinin ulusal ve uluslararası alanda bireysel ve kolektif kimliklerin kurucu unsuru olacağını öngörmüştü (Dağı, 2002: 80). Friedrich Engels'in ulusların tarih içinde yok olup gidecekleri tezine rağmen Lenin, 1913 yılından devrime kadar bir dizi makale ve tezde Marx ve Engels'in konumlarını inceleyerek kendi önerilerini formüleştirdi. 1913 yılında kaleme aldığı "Ulusal Sorun Üzerine Tezler"inde Lenin (1979: 109-110) kapitalist sistem altındaki tüm iktisadi, siyasal, manevi yaşamın giderek enternasyonal hale geldiğini savunuyor ve Rus milliyetçiliğinin kökünün kazanmadığı sürece Rusya'da ulusların siyasi, kültürel, ekonomik eşitliği sağlanamayacağına vurgu yapıyordu:

"Sömürüye, kâr elde etmeye ve didişmeye dayalı olan kapitalist toplumda herhangi bir biçimde ulusal barış, anayasası herhangi bir ulusal top-

² Rus Marksizm'inin ilk hareketini *Narodnik* (halkçı) hareketi teşkil eder. Bu hareketin etkisiyle Rusya'da çeşitli Marksist dernekler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1895 yılında Lenin tarafından Petersburg'da kurulan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'dir. Fakat bu faaliyeti dolayısıyla Lenin tevkif edilip Sibiryaya sürgüne gönderildi. Lenin Sibiryaya'dayken Rus Marksistleri 1989'da Minsk Kongresinde Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdular ki, bu, daha sonraki Bolşevik veya Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin başlangıcıydı (Armaoğlu, 2010: 171).

luluğa ayrıcalık verilmesini önleyici maddeleri kapsayan, A'sından Z'sine demokratik, cumhuriyetçi bir hükümet sistemiyle sağlanabilir. Ulusal hareketlerin bir dizi kanlı girişimle bastırılması geleneğiyle desteklenen ve yalnızca Çarlık burjuvazisiyle tüm gerici partiler tarafından değil, monarşiye dalkavukluk eden Rusya burjuva liberalleri tarafından beslenen Rus ulusalcılığının kökü kazınmadıkça, Rusya'da yaşayanların da demokratik bir devlet kurmaları olanaksızdır."

Burjuva kültürünün kökü kazılınca, yerine tüm ulusların proleterlerinin ortak enternasyonal kültürü, Rus milliyetçiliğinin yerine de özgürlük ve sosyalizm uğruna savaşım veren devrimcisi sınıf yarattığı için devrimci Rus ulusal gururu geçecekti:

"Ulusal gurur duygusu bize, biz bilinçli Rus proleterlerine yabancı bir duygu mudur? Elbette ki değildir! Biz, dilimizi ve yurdumuzu severiz... Rus ulusu da, bir devrimci sınıf yarattığı için, insanlığa yalnızca katliamlar, sıra sıra idam sehpaları, zindanlar, büyük açlık ve papazlara ve çarlara, büyük toprak sahiplerine ve kapitalistlere kölece bağlılık örnekleri değil, özgürlük ve sosyalizm uğruna savaşımından da örnekler verebildiği için, yüreklerimiz ulusal gururla doludur." (Lenin, 1998: 119-124).

Lenin'in sürekli geliştirdiği ulus ve ulusçuluk teorilerinin yanı sıra Stalin'in de bu konudaki görüşlerine değinmek gerek. Lenin bu konudaki tezlerini her ne kadar koşullara göre değiştirerek geliştirse de Stalin'in bu konudaki görüşleri devrimden önce hazırды ve hayatının sonuna kadar neredeyse hiç değişmeden sabit kalmıştı. Stalin daha 1913 yılında "Marksizm ve Ulusal Sorun" adlı makalesinde ulusun tanımını yapmıştı: "Ulus, tarihi olarak oluşmuş, dil, toprak, iktisadi yaşantı birliği ve kültür birliğinde ifadesini bulan ruhi şekillenme birliği temelinde oluşmuş istikrarlı insan topluluğudur. İleri sürülen belirtilerden hiçbirinin, tek başına alındığında ulus kavramını belirlemeye yetmediğini vurgulamak gerekir. Dahası da var: bu belirtilerden sadece bir tanesi yoksa bir ulus, ulus olmaktan çıkar" (Stalin, 1989: 258). Yukarıdaki tanımdan da görüldüğü gibi Stalin'in tanımladığı ulus kavramı dönemin milliyetçilerinin millet tanımından- ırk (kan) birliğini saymazsak- başka bir şey değildi. Tüm ulusların aynı kefeye koyulamayacağını belirten Stalin (1992: 283) ulusların kapitalizmin ürünü olduğunu söylüyordu:

"Kapitalizm öncesi uluslar yoktu ve olmazdı da, çünkü henüz ne ulusal pazarlar ne de ekonomik ve kültürel ulusal merkezler yoktu. Elbette ulusların unsurları- dil, toprak, kültür birliği- gökten düşmediler, bilakis yavaş yavaş oluştu, hem de kapitalizm öncesi dönemde. Ancak bu unsurlar embriyon halindeydiler ve belirli elverişli koşullar altında gelecekte bir ulusun oluşabileceği anlamında gizli bir güçtüler. Bu gizli güç, ancak ulusal pazarları, ekonomik ve kültürel merkezleriyle yükselen kapitalizm döneminde gerçek haline geldi."

Lenin, Stalin'in adı geçen makalesinden oldukça memnun kalmış, ulusal sorun üstüne son dönem Marksist kuramsal yazında bu makalenin "en önde geldiğini" yazmıştı. Özetle bu dönemde, bütün ulusların işçi ve köylülerinin uluslararası bir birlik kurmalarının ana koşulu, işçi sınıfı hareketi ve bizzat Rusya Komünist Partisi içindeki büyük-güç şovenizmine ve burjuva milliyetçiliğine karşı mücadele vermektir. Lenin bu konuda şöyle diyordu: "Burjuva milliyetçiliği ve proletarya enternasyonalizmi birbirleriyle uzlaştırılamayacak iki ayrı, birbirine düşman dünya görüşüdür" (Zevelev, 1978: 19-20).

Sosyalizm Rusya'ya Batı Avrupa'dan çok farklı biçimlerde gelmişti.³ Rusya'ya ulaşıncaya kadar değişikliğe uğradı ve uzun süreden beri bastırılan, gerçek Hıristiyanlığının taşıyıcısı "Kutsal ruh" ulusal mitinden çıkan Mesihimsi bir ton kazanmıştı. Eşitlikçi, kendi kendine yeten ve katılımcı bir köylü toprak komünü ve işçi arteli idealine dönüşmüştü (Hosking, 2011: 420). Devrim, Çarlığı yıkmış, Ortodoks inanca karşı cephe almış ve büyük-güç şovenizmi üstüne kurulmuş eski imparatorluktan farklı önerisi ve halkların birleştirilmesi bağlamında Rus milliyetçiliğinin ortadan kaldırılması gibi görülebiliyordu. Fakat öte yandan devrim, Rusların itibarını hem kendi gözünde hem de dünya gözünde arttırmıştı. İç savaşın (1917-1922) kazanılmasıyla millet, her şeyin öcünü almıştı. Bu, tabii ki eski Rusya'nın her şeyinin, milletinin, dininin, geleneklerinin ve hatta namının bir kenara atılması demektir. Fakat böylece karşılık olarak bir ulusal güç ve tüm dünyayı kucaklayan, geleceğe dair geniş bir görüş kazanılmıştı (Sinyavskiy, 1990: 71). Bununla birlikte Ekim Devrimi'nin yüzü hem geriye hem ileriye dönüktü. Rusya'nın kendine özgü tarihi durumu yüzünden, hem Batı'nın XX. yüzyıldaki başarılarına yetişmeye ihtiyacı vardı, hem de onları geçebilme kapasitesine sahipti. Fakat Rus Devrimi aynı zamanda Fransız ve Sanayi devrimlerinin başarılarını özümsemek ve XIX. yüzyılda Batı'nın ulaştığı maddi ilerlemeleri tekrarlamak durumundaydı (Carr, 2007: 16). Tüm XIX. yüzyıl boyunca Slavcılar ve Batıcılar Rusya'nın Batı'ya kıyasla geri kalmış bir konuma yerleşmeksizin Batı'dan farklı olup olamayacağını tartışmıştı. Komünizm bu sorunu parlak bir çözüme kavuşturdu: Rusya tam da Batı'dan daha ileri olduğu için Batı'dan farklıydı ve Batı'ya temelden karşı çıkıyordu. Rusya, sonunda tüm dünyayı önüne katıp sürükleyecek proleter devrimine öncülük ediyordu. Aslında, Devrim Rusya'nın Batı'nın üstünden atlayarak geçmesini sağlamıştı; Rusya, Slavcılarının savunduğunun tersine, "siz farklısınız

³ Rusya'ya özgü bir sosyalist devrim görüşünü formüle eden ilk düşünür, görüşlerinde güçlü bir Rus veya Slav milliyetçiliği öğesi olan Mihail Bakunin idi. Bakunin, devrimi etkinleştirme görevini genel anlamda köylüye değil, özellikle Rus köylüsüne dayandırıyor. Kutsal demokrasi sahasında önemli bir rol oynama görevinin Rusya'ya düştüğü inancını dile getiriyordu. Bakunin, "Rus köylüsü sadece geçmişteki komünist altın çağın mirasçısı değil, gelecekteki komünist altın çağın da son alameti olduğu" sonucuna varıyordu. Rus devriminin sosyal bir devrim olarak karakteri bu şekilde peşinen belirlenmiş ve halkın hareketinde ve komünal yaradılışına kök salmıştı (Carr, 2009: 200).

ve biz sizin gibi olmayacağız” dediği için değil, Komünist Enternasyonal’in mesajında söylendiği gibi, “biz farklıyız ve sonunda siz de bizim gibi olacaksınız” dediği için kendisini Batı’dan farklılaştırıyordu (Huntington, 2006: 202).

Marksizm ve popülizmin iki farklı gelenek olduğu düşünülürse, Bolşevizm bu ikisinin bir sentezi gibiydi. Bolşevizm, Marksizm gibi enternasyonalist bir bakış açısına sahipti; devrimin taşıyıcılarının işçi sınıfı olduğuna inandı ama popülistler gibi küçük bir grup entelektüelin liderliği fikrini kabul etti.⁴ Bolşevikler, 1917’de bu iki vizyonu birleştirme çabasıyla bin yıllık beklentilerle süslenmiş Rus milliyetçiliği ve enternasyonalizmin istikrarsız bir karışımını yarattılar (Hosking, 2011: 495-496). Avrasyacılık akımının önemli isimlerinden olan Aleksandr Dugin’e (2010: 32-33) göre Sovyet Devleti, halk tarafından yönetimin daha rasyonelce yapılandırılması ve niceliksel birimlerle kurulması olarak değil, aksine “Yeni İmparatorluk”un, “Işığın Hükümraniği”nin ve “Maneviyat Binası”nın inşası olarak kavranmaktaydı. Devrim sırasında yaşanan insani trajediler ancak bu görevin “ideallığı” ile izah edilebilirdi. Ayrıca Rusya’yı uzaklarda kalmış bir geçmiş taşıyan, iktidarın bir azınlık tarafından ele geçirilmesinin yanı sıra ülkenin bütün mülklerini kapsayan devlet mülkiyetinin yeniden kurulduğu da görülüyordu: Adeta atadan kalma devlet anlayışına dönülüyordu (D’Encausse, 2003: 206). Henüz Brest-Litovsk anlaşması imzalanmamışken, 23 Şubat 1918’de, esas adı “İşçi ve Köylülerin Kızıl Ordusu” olan Kızıl Ordu kurulmuş ve bu adın enternasyonal devrimci karakteri ve hedeflerini göstermesi düşünülmüştü. Fakat kuruluşunu duyuran bildirgenin başlığı “Sosyalist Anavatan Tehlikede” idi; yani Kızıl Ordu’nun kuruluşunda enternasyonalist bilinç dışında ulusal bir anlayış da egemendi. Kızıl Ordu’yu örgütleme görevi verilen Troçki’nin acil durum karşısında ilk işi, yeni orduyu eğitmeleri için, resmi olarak “askeri uzmanlar” diye tanımlanan profesyonel askerleri, yani Çarın eski subaylarını orduya almak oldu (Carr, 2011: 59-60). İç savaşta yabancı ülkeler tarafından desteklenen “Beyazlar”ın değil “Kızıllar”ın yurtsever olduğuna ilişkin imaj Bolşeviklerin işini kolaylaştırmıştı; vatanseverler Rusya’nın tarihsel misyonunu devraldığına inanılan Sovyetleri desteklemişlerdi (Dağı, 2002: 83).

1922 yılında Komünist Parti’nin genel sekreteri olan Josef Stalin, Lenin’in ölümüyle birlikte parti içinde girdiği iktidar mücadelesini kazanarak SSCB’yi istediği gibi şekillendirdi ve ölümüne kadar ülkeyi tek adam olarak

⁴ Lenin’in Marksizm’e merkezi katkısı, onun devrimci veya öncü parti teorisidir. Bu teori Lenin’in, burjuva fikirleri ve inançları tarafından yanlış yola sevk edilen proletaryanın, kapitalizmi yıkmak yerine kendi çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirme arzusunu yansıtan “sendika bilinci”nin ötesinde bir şey geliştiremeyeceğinden duyduğu korkuda ifadesini bulur. Bu nedenle Marksizm’le teçhiz edilmiş öncü bir partinin, “işçi sınıfının öncüsü” olarak hizmet etmesi gerekiyordu. Bu yeni tür parti olacaktı; bir kitle partisi değil, birbiriyle sıkıca kaynaşmış, ideolojik liderlik yeteneğine sahip profesyonellerin ve kendisini devrime adanmışların partisi olacaktı (Heywood, 2011: 85).

yönetti. Rusya belki de Stalin'in devrim niteliğinde kararlarından, 1917 Bolşevik Devrimi'ndekinden çok daha derin biçimde etkilendi. Bolşeviklerin beklenmedik şekilde iktidarı ele almaları, bir dizi ani ve pratik kararlar verilmelerine neden olmuş, kurulmakta olan yeni devletin inşasında Rus ulusal kimliğinin bazı dayanakları yıkılmış ve baskı altına alınmıştı. Bunların başında köy komünü, Ortodoks Kilisesi ve Rus edebiyatı ve kültürünün en iyi örnekleri gelmekteydi. Dahası sosyalizmin inşası çerçevesinde eğitim politikalarının tamamen yeniden düzenlenmesi Rus çocuk ve gençlerinin milli geleneksel terbiyesine de yansdı.

Kararlarını Moskova'dan alan liderler de, köylüleri zorlamak için kırılık bölgelere yayılan parti üyeleri de köylü zihniyetini kavrayamıyor, direnişin asıl nedeni olan eski geleneklere ve batıl inançlara karşı hoşgörülle yaklaşmıyordu. Köylü, Moskova'dan gelen görevlileri, kendince kutsal olan yaşam biçimini yok etmeye ve devrimin ilk aşamasında kurtulduğu kölelik zincirlerini tekrar takmaya gelen istilacılar olarak görüyordu. 1917'de toprak ağalarının mülklerine köylülerin el koymasıyla başlayan tarım devrimi, Stalin'in kendi tanımıyla "yukarıdan devrim" ile bu kez devletin köylülerin topraklarına el koyması ve kolektifleşmesiyle sonlanmıştı. Köylüler (sadece *kulaklar*⁵ değil), çıplak şiddet olarak tanımlanabilecek bu baskının kurbanı oldular (Carr, 2011: 235).

İkinci olarak yaklaşık bin yıllık geçmişiyle Rus toplumunun bilincinde önemli yer edinen Ortodoks kilisesi ve inancı büyük darbe aldı. Devrim, Rusya'nın kilise hayatında öyle değişimleri beraberinde getirdi ki, bu değişimlerin simgesel boyutu hayrete şayandır. Eşzamanlı olarak Patrikliğin yeniden ihdas edilmesi, başkentin Moskova'ya taşınması (Moskova Üçüncü Roma'dır düşüncesine sembolik olarak geri dönüş), Rus Çarlarının Kolomensk'teki konutunda "*Derjavnaya*"⁶ ikonasının sihirli bir şekilde bulunuşu gibi olaylar, Çar iktidarının iki yüz yıllık Petersburg döneminin ardından tabiatüstü boyutunun dirilişine delalet etmekteydi (Dugin, 2010: 230-231). Ancak Rus milliyetçiliği ve kilise arasındaki samimi bağ, devrimin üzerinden çok geçmeden aniden kesildi. "Özgür bir devlette özgür bir kilise" talebinin ötesine geçerek, devrimin liderleri bütün mevcut din kurumlarına cephe aldılar. Lenin ve yandaşları, Marksizm'in, dini insanlar için bir "afyon" olarak nitelemesini gündeme getirerek dini kurumları ortadan kaldırdılar ve daha sonra da neredeyse bütün dini yapıları toplumun hayatından sildiler. Sovyetler Birliği'nde yerleşik pek çok etnik gruba yönelik azınlık

⁵ Toprak sahibi zengin köylü.

⁶ Ortodoks Kilise, toplu ibadetin verdiği manevi ortaklığı ve içe dönük tefekkürü merkez alan bin yıllık geleneğini korumaktaydı. Ortaçağ sanatlarından Dostoyevski ve Tolstoy'un yapıtlarına kadar dinin Rus kültürü üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Dinsellikle doğrudan ilgili sanatlarda ise Ortodoksluk, ilahi çağrışımıyla Rus ibadetinin ayrılmaz parçası haline gelen ikonaları ve enstrümanla eşlik edilmeyen koroları ön plana çıkmaktadır. Rus kilisesince kutsal kabul edilen Meryem Ana İkonası, 1917 yılında Kolomensk'te bulunan Voznesenskiy Kilisesi'nde bulunmuştu (Milner vd. 1993: 116).

haklarıyla, enternasyonalizmin yarı Mesihçi (*semimesianic*) yapısını birleştirmek suretiyle milliyetçilik tarihinde yeni bir sayfa açtılar (Baron, 2007: 237). 1918 anayasası din karşıtı propagandayı serbest bırakmıştı fakat din karşıtı kampanya bununla bitmedi ve Lenin'in isteği uyarınca, 1922 yılında 8 bine yakın Kilise çalışanı "ortadan kaldırıldı." 4 Mayıs 1922'de yayımlanan kararnameyle papazlara ölüm cezası getirildi ve aynı yıl içinde 2691 papaz, 1962 keşiş, 3447 rahip öldürüldü. Bunun yanı sıra din adamlarının birçoğu tutuklanarak sürgüne gönderildi (D'Encasse, 2002: 390-391). Din karşıtı kampanya 1924 yılından itibaren yeniden hız kazandı. Aynı yıl din karşıtı propaganda ve yayın amacıyla yeni yayın evleri kuruldu ve *Bezbojnik* (Tanrısız) adında haftalık yayın yapan bir gazete çıkarılmaya başladı. 1929 yılında çıkarılan ve Sovyet dönemi boyunca geçerliliğini koruyan yeni din kanunu, Sovyetlerin genel din karşıtı politikalarının resmi belgesi niteliğindedi. Bu yeni kanunla birlikte tüm dini organizasyonların herhangi bir sosyal ya da eğitim faaliyeti içine girmesi, ayrıca kadın ve gençlere yönelik özel faaliyetler düzenlemesi yasaklandı (Özcan, 2012: 258). Hıristiyanlığa karşı yürütülen kampanya kiliselerin çoğunun ve tarihi kiliselerle birlikte birçok tarihi eserin yıkımına yol açmıştı. Moskova'daki papazlardan, tamamıyla özgür olduklarını ve eğer tapınak yerleri kapalıysa cemaatin bunlarla ilgilenmediğinden kaynaklandığını doğrulayan bir bildiri yayınlanmaları istenmişti (Serge, 1997: 36).

Üçüncü olarak, edebi eserlerin denetiminin devlet kontrolüne girmesi ve yazarların baskı altına alınması Rus milliyetçiliğini olumsuz yönde etkileyen önemli faktörler arasında gösterilebilir. Tüm Rusya Proleter Yazarlar Birliği (*VAPP*), 1926'dan sonra "kültürel devrim" adıyla bir kampanya yürüterek edebi ürünlerin denetimini ele geçirmeye ve diğer akımların yayınlarını engellemeye çalıştı. Bu kampanyaya bir noktaya kadar direnebilen parti merkez komitesi, 1928 Aralık ayındaki kararnamesiyle tüm yayınları parti ve devlet denetimine alacak ve kontrol filen *VAPP* aracılığıyla sürdürülecekti (Carr, 2011: 186). Edebiyatçılar plan üzerine işleyim açısından eserler üretmekle yükümlü olarak fabrikalara gönderiliyor, ekonomi politikte son sözü Stalin söylüyor, başkasına aynı şeyleri tekrarlamadan öte bir şey kalmıyordu. Marksist olmayanların buluşlarını Marksizm'e katmak engelleniyordu. Merkez Komitenin "Edebiyat ve Sanat Birliklerinin Yeniden Örgütlendirilmesi" hakkındaki 23 Nisan 1932 tarihli kararnamesiyle Sovyet Yazarlar Birliği adlı yeni bir birlik kuruluyor, sanat çalışanları içindeki grupların varlığına son veriliyor ve sosyalist realizmin⁷ yaratıcı metodunun bütün

⁷ Toplumsal gerçekçinin eserleri biçimi ve yapısı bakımından ayrılıklar gösterir. Ama eserler, ister doğrudan doğruya, ister vasıtalı olsun belirli bir amaç hepsinde vardır. Bunlar komünizmi öven ya da komünizm düşmanlarını yeren, yahut da hayatın komünizme doğru hareketi olarak da adlandırılan devrimin gelişmesi içinde hayatı tanımlayan eserlerdir. Sovyet edebiyatı konularının büyük bir çoğunluğu aynı amaca yönelmiş olmaları dolayısıyla birbirlerine benzer. Hepsi bir yöne, önceden belirlenmiş ve hazırlanmış bir yöne gider. Bu yön, zaman, mekân ve koşul bakımından değişiklikler gösterse de izleyeceği yol ve sonuç bakımından

sanat kollarında kuvvetlendirecek yolu açıyordu (Graundy, 1970: 87; Serge, 1997: 40-41).

Son olarak eğitim politikaların sosyalist toplum oluşturma amacına yönelik şekillendirilmesi Rus milliyetçiliği için daha çok zarar sağladı. SSCB'nin 1920'li yıllardaki milli azınlıklara yönelik pozitif eğitim politikası, milli azınlıklara eğitim konusunda kazandırdıkları kadar Ruslara kaybettirdi. Bu kayıplar ilk etapta Rus çocuk ve gençlerinin geleneksel milli terbiyesine yansdı, çünkü bu tarihte milli eğitim merkezlerinde "Rus şovenizmi" ile mücadelenin zorunluluğunu kesin bir tez şeklini almıştı (Mchedlov, 2007: 187). Lenin eğitimsiz (cahil) bir ülkede komünist toplumun inşa edilemeyeceğini vurguluyor, Komünist Parti'nin VIII. Kongresinde (19-23 Mart 1918) kabul edilen Parti Programı'nda, Rusya'da sosyalist inşanın en önemli görevlerinden birinin, genç kuşağın komünizmi kurmaya kesinlikle muktedir şekilde terbiye edilmesi olduğunu belirtiyordu (Ponomaryev, 2010: 33). *Sovnarkom*'un⁸ 26 Aralık 1919 tarihli "Rusya'da Cehaletin Lağvedilmesine İlişkin" kararnamesi 8 ile 50 yaş arasında okuma-yazma bilmeyen herkese anadilde veya Rusça (tercihe bağlı olarak) okuma-yazma öğrenmeyi zorunlu kılıyordu. 1920'lerin sonunda müfredatına sosyoloji, politik ekonomi, sosyalizmin tarihi, Sovyet Anayasası ve proleter okulun temel ilkeleri gibi dersler dâhil edilmiş 10 binden fazla öğrencisi olan 57 yükseköğretim kurumu (pedagojik eğitim veren) faaliyet gösteriyordu (Bıkova, 2011: 182).

Özetle, Bolşeviklerin 1917'de iktidarı ele geçirdiği andan itibaren Sovyet devleti, muhalif politik partiler, basın, sendikalar, özel girişimler ve kilise gibi Rus toplumundaki bütün potansiyel rakip otorite kaynaklarına karşı sistematik bir saldırı yürütmüştü. 1930'lara gelindiğinde bu isimleri taşıyan kurumlar hala vardı, ama hepsi rejimin tam kontrolü altındaydı ve hayaletten farksızdı. Dolayısıyla herhangi bir milliyetçilikten söz edilecekse, tamamen farklı bir milliyetçilik, bizzat Stalin'in tasarladığı ve bizzat Stalinizm'e hizmet edecek bir milliyetçilik anlayışından söz edilebilirdi. Rus milliyetçiliği yeniden ortaya çıkıp güç kazanması için 1930'lu yılların ortalarındaki Stalin'in teşvikini ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasını beklemek zorunda kalacaktı.

II. Sovyet Vatanseverliğinden Rus Milliyetçiliğine

Yukarıda belirtilen politikalardan hem genel olarak Rus halkı hem de Rus milliyetçileri oldukça etkilendiler. Her ne kadar milliyetçiler açısından bu tür olumsuz politikalar izlense de Stalin'in Tek Ülkede Sosyalizm projesinin eski Rus Slavcılarının hayallerini bir bakıma gerçekleştirdiği söylenebilir. XIX. yüzyılın ortalarında, Şanlı Rusya, Büyük Rusya geçmişte aranmı-

hiçbir zaman değişmez. O da, okuruna bir kere daha komünizmin zaferini hatırlatmaktadır (Sinyavskiy, 1967: 29-30).

⁸ *Sovnarkom*- Halk Komiserleri Kurulu (*Sovet Narodnih Komissarov*). SSCB'de 1917-1946 yılları arasında devlet gücünün en yüksek yürütme organının adı.

yordu artık; içinde yaşanan günde de aranmıyordu. Çünkü ne tarih onlara böyle bir Rusya bahsedebilmişti, ne de içinde yaşadıkları Rusya iç açıydı. Aradıkları gelecekteydi. Bir misyonu vardı Rusya'nın: Batılı ulusların uygarlığını edinmek, onlara yetişmekle yetinmeyip asıl uygarlığı, yeni bir uygarlığı, hem de Batı'nın tarihi gelişim içinde varacağı son nokta olan daha yüksek, daha eksiksiz bir uygarlığı sunmak. Rusya, kendisine güç veren zindeliğiyle kendi ülküsünü dile getirip gerçek kılacak, bunu yaparken de tüm insanlığın ülküsünü gerçekleştirmiş olacaktı (Koyre, 1994, s. 136). İşte o gün gelip çatmış, Tek Ülkede Sosyalizm⁹ ilan edilmişti. Bu teori, Stalin'e Rus milliyetçiliğiyle sosyalizm lafzını bir araya getirme olanağı sağlıyordu. Milliyetçilik, Stalin'in küçük uluslara ya da ulusal azınlıklara karşı tavrında kolaylıkla yozlaşarak şovenizme dönüşebiliyordu. Lenin ve eski Bolşevikler tarafından şiddetle yerilen eski Rus anti-semitizmine ilişkin kimi belirtilere rastlanıyordu. Resmi olarak anti-semitizm sert biçimde ve sürekli olarak mahkûm ediliyordu ama artık bu tutum daha az etkiliydi. Tek Ülkede Sosyalizm, Rusların eski bir ulusal özelliği olan ayrıcalıklı olma hissini de okşuyordu (Kohn, 1983, s. 228). 1930'ların başında herkes "yeni halkı" tartışıyordu artık. Bir Sverdlovks gazetesi "Yeni Halk" başlığı altında bir sütun yayınlıyor, halkın tutum ve tavırlarıyla görüşlerindeki değişimleri yansıtan anekdotlara yer veriyordu (Strong, 1988: 73). Sosyalizm ne tür bir halk yaratmalıdır konusunda pek çok yazı yazıldı ve bir grup Türkmen atlısı çölde inanılmaz bir biçimde 2.690 mil at koşturup Moskova'ya ulaşınca Stalin bunları, "Hedeflerinin açıklığı, gösterdikleri azim ve karakterlerinin sağlamlığı" ile övünce *Pravda* bu temayı, ideal Sovyet karakteri olarak bir başyazıda işledi. Bu tema, Hitler'in kısa süre önce Alman gençliğinden istediği koşulsuz itaat düşüncesinin "tam tersi" olarak ilan edilmişti. "Güçlü ve orijinal bireysellik" Sovyet vatandaşının niteliği olarak kabul ve ilan edilmişti (Strong, 1988: 77-78). Fakat Stalin yönetimindeki komünist diktatörlük zamanla milliyetçi bir görünüm aldı ve Marx'ın zamanında komünizm idaresi sırasında vuku bulacağını anlattığının tersine, devletin "dağılıp gitmesine" izin vermedi. Devleti yüceltti ve aşırı bir milliyetçinin, sözcüğü bir Mussolini veya bir Hitler'in arzulayacağı kadar otoriter ve despotik hale getirdi. Daha da ötesi milletlerarası proletaryanın çıkarlarıyla Rusya'nın

⁹ Gerçi kendine yeten bir Rus sosyalizmi düşüncesinin ardında yatan şey, Batı'da devrim olasılıklarının iyiden iyiye yok olduğu yolunda açıkça belirtilmeyen bir inançtı. Lenin bunu daha Devrimin ilk yıllarında Polonya ile savaşta Polonyalı işçilerin ayaklanarak Kızıl Ordu'ya yardıma koşacakları yerde milliyetçilik duygularının ağır basmasıyla Kızıl Ordu'ya karşı savaşmalarından anlamıştı. Ayrıca yıllarca süren savaş, kıtlık ve tükenişten sonra, insanlar umutsuz bir bıkkınlık içine girmiş, Batı proletaryasının büyük kurtarıcı gücünün pek yakında imdatlarına yetişeceği yolunda partinin o alışılmış vaatlerine omuz silker olmuştu. Yeni doktrin farklı bir olasılığı işaret ediyordu: Rus devrimi sonsuza kadar tek başına kalsa bile, yine de sosyalizm vaadini yerine getirecek ve sınıfsız toplumu kendi sınırları içinde kuracaktır (Deutscher, 1990, s. 99).

milli çıkarlarını aynileştirdi ve Batı'ya, emperyalizme ve beynelmilelciliğe artan bir güvensizlik duygusunu kışkırttı (Hayes, 1995: 35).

1930'lu yılların ortalarından itibaren Stalin'in söyleminde Ruslarla ilgili alışılmadık komplimanlar ortaya çıkmaya başladı. "Ruslar- dünyanın temel (esas) halkıdır. Rus milleti- dünyanın en yetenekli milletidir" gibi açıklamalar Rusların hiç alışmadığı türdendi (Solovey, 2009: 187). Vatanseverlik kavramının yükselmesinin 1934 yılına denk düşmesi rastlantısal değildi. Bu tarihte kolektifleşme tamamlanmış, kırsal kesim *kulak*lardan temizlenmiş ve tamamen denetim altına alınmıştı. İnsanlar topraklarından ve geleceksel köylü yaşamlarından yoksun bırakılmıştı. Kaybedilmiş toprakların yerini halkın en büyük, en kudretli, en şanlı olduğunun ilan edildiği milli ve vatanseverlik hisleriyle oynanan bir oyun almıştı (Sinyavskiy, 1990: 72). Sosyalist anavatan mucizeler yaratıyordu, sosyalist anavatan tehlikedeydi. Sosyalizme belirli bir ilgi duymayan köylüler bile bu sloganları anlıyordu. Dolayısıyla milliyetçilik sosyalizme yardımcı oldu ve yeni düzen istikrara kavuşturuldu (Davis, 1991: 124). Muhafız Rus yazar Andrei Sinyavskiy (1967: 66) dönemin havasını şöyle anlatıyor: "1930'larda ciddiyet havası her şeye egemen olmaya başladı ve biçimde gereğinden fazla yalınlık ve sınıfçılık ortaya çıktı. Devlete (güç), *mujike*¹⁰ (emek çiftçisi), askere (savaşçı), mızrağa (yatağan) demeye başladık. Kelimeler üzerinde oynuyorduk. Konuşmamızı değiştirerek ciddi ve şatafatlı konuşmaya başladık." 1933 yılından itibaren sınıf (*proletarya*) yerini halka bırakıyor, sınıf düşmanları artık halk düşmanı oluyordu. Bu değişiklikler toplumun görüşlerine de yansdı ve artık dikkat merkezinde sınıf aidiyeti değil, *paternalist* devlet anlayışını kabullenen toplum vardı (Martin, 2011: 615). Rusların eski büyük güç milliyetçiliğinin, Ocak 1934'de bizzat Stalin tarafından resmi olarak "başlıca tehlike" olmaktan çıkarıldığı ilan edildi. Bu durum ilk başlarda Rusların diğer milletlerle eşit statüde olacağını düşündürse de 1936'dan itibaren Ruslar "eşitler arasında birinci" konumuna yükseliyorlardı (Blitsteyn, 2011: 106-107).

SSCB yönetimi bünyesinde barındırdığı halkların kültürel gelişimini teşvik ettikçe Rus kültürü diğer halkların kültürlerinden sıyrılıp ayrılmaya başladı. 1936 yılında *Pravda* gazetesinde baş makale olarak yayınlanan "RSFSC" makalesinden sonra Rus halkının Sovyetler Birliği'ndeki "eşitler arasında birinci"lik konumu kalıplaştı. Rus halkı ve Rus kültürüyle ilgili sürekli "büyük"ler olarak söz edilmeye başlandı. Makalede şöyle deniyordu: "*SSCB'nin tüm halkları kendi emeklerinin meyveleriyle övünebilirler. En küçüğünden en büyüğüne, onların tümü Sovyet vatanseverleridirler. Fakat bunların arasında ilk sırada, büyük proleter devriminin ilk aşamasından bugünkü parlak günlere kadarki dönemde en büyük rolü oynayan Rus halkı, Rus işçileri, Rus emekçileri bulunuyor*" (Martin, 2011: 618-619). Rusların eşitler ara-

¹⁰ *Mujik*- erkek, köylü, görgüsüz, kaba demektir ama burada Rus köylüsü anlamında kullanılıyor.

sında birincilik konumu SSCB'yi oluşturan diğer ulusların entelektüelleri tarafından da destekleniyordu. Örneğin Ermeni edebiyatçı ve dilbilimci Gurgen Ognan'ın (1941: 39) *İzvestiya* gazetesinde yayınlanan "Büyük Halkın Büyük Kültürü" adlı makalesi bu durumun anlaşılması açısından önemlidir. "*Büyük Rus halkı zengin dünya kültürü yarattı. Rus halkı siyaset, bilim, sanat ve edebiyatta dünyanın bilimsel ve kültürel gelişiminde belirleyici rol oynayan figürler sundu. Puşkin, Gogol, Çernişhevskiy, Tolstoy gibi dâhileri dünya edebiyatına bahşetti. Rus halkının dünya çapında üye bahşetmediği bilim ve kültür alanı yoktur.*" Stalin işçi sınıfının sosyalist hislerine seslenirken aynı zamanda milliyetçilerin geleneksel hassasiyetini harekete geçiriyordu. Chestakov'un "Sovyetler Birliği Tarihi Üzerine" el kitabı 1937 yılında bir hükümet komisyonu tarafından en iyi kitap seçildi. Kitabın sonu şöyle bitiyordu: "*Vatanımızı seviyoruz. Onun harikulade tarihini tanımak bizim görevimizdir. Tarihi bilen bugünü daha iyi idrak eder, vatanımızın düşmanlarıyla daha iyi savaşır ve sosyalizmi sağlamlaştırır*" (Kohn, 1983: 231). Sovyet propagandası sürekli olarak Rus tarihi ile içinden çıkılmaz bir bağlantı kuruyordu. Napolyon'un 600 bin kişilik ordusu Rusya'ya girmiş ama birkaç Rusya'dan çıkabilmişti. Aleksandr Nevskiy¹¹ ile Stalin arasında sürekli bir paralellik kuruluyordu (Sinitsin, 2010: 14). Bu dönem boyunca Rus çarlarının, halkı sömüren liderler olarak aşağılanmasına son verildi; aksine onlar, Sovyetler Birliği'ne öncülük eden, büyük bir gücü yaratan ve devamını sağlayan kişiler olarak övüldüler. Eski rejime ait milli bayramlar ne sınıf savaşıyla ne de sosyal gelişmeyle hiçbir alakası olmadığı halde, 1937'den itibaren resmen kutlanmaya başlandı. Borodino Savaşı'nın¹² 125. yıldönümünde büyük bir bayram yapıldı (Kohn, 1983: 231). Stalin bunları yaparken halkı yaklaştırmakta olan savaşa mı hazırlıyordu, yoksa erken dönem Slavcıların Alman romantizminden etkilendiği gibi kendisi de Hitler'den mi etkilenmişti?

Özetle 1930'lu yıllar boyunca SSCB'nin tüm üye ülkelerinde ve özellikle Rusya'da adı her ne kadar konmasa da açıkça Rus milliyetçiliği körükleniyordu ancak özellikle 1937-1938 yılında yaşanan terörün sonuçları ekonomi genelinde, bürokraside, partide ve kültür yaşamında hissediliyordu. 1938 yılının ortasına gelindiğinde, insani, ekonomik ve siyasi kayıplar ve bunların maliyeti o boyutlardaydı ki, bir çizgi değişikliği zorunlu ve neredeyse öngörülebilir hale gelmişti (Lewin, 2009: 143). Savaşın başlamasıyla

¹¹ 1242 yılında Aleksandr Nevskiy, bir bölümü Pepius Gölü'nün donmuş yüzeyinde cereyan eden büyük savaşını vermişti. Savaştığı Töton Şövalyeleri, Ortodoksların yaşadıkları toprakları fethedip halkı Katolik yapmayı kafalarına koymuş Cermen kökenli tarikat güçleriydi. Buz üzerinde yapılan savaşta Aleksandr'ın güçleri Cermenler ve yerli Estonyalılardan oluşan düşman güçlerini yenilgiye uğrattı. Töton Şövalyeleri ordularına karşı kazandığı zaferden sonra Nevskiy (Neva Muzaffer) soyadını aldı (Milner vd. 1993: 52).

¹² Napolyon Savaşları sırasında Fransız ordularına Moskova yolunu açan muharebedir. 7 Eylül 1812 günü Moskova'ya 120 km uzaklıkta yapılan bu muharebeyi Napolyon güçlükle kazanmış fakat daha sonra geri çekilmek zorunda kalmıştı.

birlikte Sovyet yönetimi bu korkunç savaş durumundan kurtulmanın yolunu milliyetçi, vatansever propaganda yapmakta gördü. Balkan Savaşı'nda (1875-78) askerler gönüllü olarak savaşa gitmemişler miydi? Rusya I. Dünya Savaşı'na Slav kardeşlerini kurtarmak için katılmamış mıydı? Stalin aynı şeyi şimdi de yapabiliirdi. Tabii daha önce propagandası yapılan vatanseverliğin dine ihtiyacı yoktu ama Ortodokslukla özdeşleşmiş olan Rus milliyetçiliğinin ise kesinlikle dine ihtiyacı vardı. Savaş başlamak üzereydi ve dolayısıyla milliyetçiliği körüklemek için gereken her şey yapılmalıydı.

III. Milliyetçiliğin Zorunlu Geri Dönüşü: Savaş Yılları

Stalin 1941'de Almanların SSCB'ye saldırmasının ardından yaptığı radyo konuşmasında sadece Ruslara değil, tüm Sovyet halklarına sesleniyordu:

“Yoldaşlar! Yurttaşlar! Kardeşler! Ordu ve Donanmanın Savaşçıları! Sizlere sesleniyorum, dostlarım! Hitler Almanya'sı tarafından 22 Haziran'da ülkemize karşı alçakça başlatılan askeri saldırı sürüyor... Düşman vahşi ve acımasızdır... Çarlığı yeniden getirmeyi, Rus, Ukraynalı, Belorus, Litvanyalı, Letonyalı, Estonyalı, Özbek, Tatar, Moldovalı, Gürcü, Ermeni, Azeri ve Sovyetler Birliği'nin öteki özgür halklarının ulusal kültürlerini ve ulusal devletlerini yok etmeyi, bu halkları Cermenleştirmeyi amaçlıyorlar. Demek ki bu, Sovyetler Birliği halklarının ölüm kalım meselesidir.” (Stalin, 1993, s. 258 ve 265).

Fakat savaşın başladığı 1941 yılında SSCB'nin yüzde 73'ünü Ruslar oluşturuyordu. Kızıl Ordu'nunsa yüzde 84,7'si Slavlardan müteşekkildi. Bunların yüzde 63'ü Rus, yüzde 19,6'sı Ukraynalı, yüzde 4,1'i Belorus'tu. Artı gayri-Rus etnik grupların Almanlara kucak açacağı söylentisi yaygınlaşmaya başlamıştı. Hitler'in, Alman ordusunun SSCB'deki halkları “Yahudi-Bolşevik” boyunduruğundan kurtaracağı yönündeki propagandası işe yaramış, SSCB'nin batı bölgelerinde Alman askerleri çiçeklerle karşılanmıştı (Sinitsin, 2010: 11 ve 18). Batı Belorus, Baltıklar ve Ukrayna'da halk Alman ordularını ekmek ve tuzla karşılıyorlardı. Alman birliklerinin geçişi sırasında Alman askerlerini sadece selamlamıyor, çoğu kadın ağlayarak askerlerin ayaklarına kapanıyor ve kurtuluşlarından dolayı şükranlarını sunuyorlardı (Shiropayev, 1999: 91). Rakamlar ve durum ortadaydı. SSCB'nin diğer halklarına bel bağlamak hayalcilik olurdu. Stalin'in ilk konuşmasında özenle üstünde durarak vurgu yaptığı Sovyet halkları, ikinci konuşmasında yerini Ruslara bırakıyor, Sovyet vatanseverlere müracaatı neredeyse her zaman Ruslara müracaatla son buluyordu. Geleneksel Sovyet kavramları geri plana atılıyor bunun yerine değişik, arkadaşları, aileyi, vatani kurtarma özlemi, milli gurur gibi sloganlar geçiyordu (Brandenberger, 2011: 339). Her ne kadar devrime karşı savaşmamış olsalar da Stalin'in örnek gösterdiği kahramanlar Çarlığı korumak için savaşmışlardı. Dolayısıyla Rus askerleri atalarına layık bir şekilde, onlar gibi savaşmalıydılar. Devrim öncesi yüzyıllar boyunca tüm Slav halklarının gözü Rusya'daydı. Slavcılara göre bu halklar,

kurtarıcısı olarak Rusya'yı görüyor, ondan medet umuyorlardı.¹³ Ama şimdi sadece Slav halklarının değil, tüm Avrupa halklarının gözü Kızıl Ordu'nun üzerindeydi ve bunu Slavcılar değil bizzat Stalin, Kızıl Ordu Resmi Geçidinde yaptığı konuşmada söylüyordu: "*Alman boyunduruğu altında tutulan Avrupa halklarının gözü, kurtarıcıları olarak sizin üzerinizde. Omuzlarınıza büyük bir kurtuluş görevi verildi. Yürüttüğünüz savaş, kurtuluş savaşdır, haklı bir savaştır. Sizlere bu savaşta öncüleriniz- Aleksandr Nevskiy, Dimitri Donskiy, Aleksandr Suvorov, Mihail Kutusov'un kahraman örnekleri meşale olsun*" (Stalin, 1993: 282-284). Rusların milliyetçi vatansever duygularını körükleme konusunda sorun çözülmüştü. Devrim öncesi Rus tarihi yeniden yorumlanıyor, tarihi kahramanlar göklere çıkartılıyordu. Ama özellikle Kafkasya ve Orta Asya halklarının kahramanlık tarihi Ruslarla mücadeleyle doluydu. Bu halkların tarihi kahramanları, şimdi göklere çıkarılan Çarlık ordularına karşı savaşarak kahraman olmuşlardı. Bu soruna çözüm Marksist terminoloji çerçevesinde bulundu. Savaş döneminde Özbek halkı, yaklaşık 2,5 milyon kişinin imzaladığı bir yazıyla cephedeki oğullarına seslenir. Bu yazıda Sovyetler Birliği, 16 kardeşin ortaklaşa inşa ettiği, mutlu ve uyumlu yaşadıkları bir kale olarak tasvir edilir. *Özbek halkının özgür oğulları ve özgür kızları* diye başlayan yazı şöyle devam eder: "*En yaşlı kardeşinin, Rusların evine, kardeşin Belorusların ve Ukraynalıların evine düşman girdi... Ama Rusların evi senin de evindir... Çünkü Sovyetler Birliği her bir üyesinin kendi evinde oturduğu ama bahçelerinin ve ekonomilerinin ortak ve bölünmez olduğu ahenkli bir ailedir*" (Karpinski, 1991: 33).

Kazakların ortaklaşa yazıp cepheye gönderdiği mektup bir başka açıdan önemlidir:

"Kazakistan'ın oğulları! Her biriniz bu yazıyı okuyunuz, ama gözle değil, bilakis kalple... Rus çarları ve sömürgecileri, hanlar ve beyler Kazak halkını acımasızca sömürdüler ve baskı altında tuttular... Kardeşlerimizle, Sovyetler Birliği halklarıyla, büyük Rus halkının kardeşçe desteğiyle, Lenin ve Stalin'in bayrağı altında despotları devirdik... Büyük Sosyalist Ekim Devrimi Kazak halkını yeni yaşam için uyandırdı (Karpinski, 1991: 37).

Ve zaman zaman Ruslara verilen değer kadar olmasa da basında Sovyet halklarının sarsılmaz birliğinden de bahsediliyordu: "*Stalingrad'da, Leningrad'da (şimdiki Petersburg), Kafkasya'daki sert savaşlarda Rus kanı ile Özbek, Ukraynalı, Tacik, Azeri, Gürcü kanları birbirine karışmıştır. Kardeşlik*

¹³ 1659 yılında Moskova Çarı Aleksey Mihayloviç'in hizmetine girmiş Hırvat asıllı din adamı Yuri Krijaniç, "Rusya'nın Siyaseti"ne dair bir eser kaleme almıştır. Machiavelci esaslara dayandırılan bu eserde Rus Çarlarının devlet idaresinde, bilhassa hangi prensiplere riayet etmeleri gerektiği üzerinde durulmuştu. Krijaniç'e göre Slav kavimlerinin altısından, ancak Ruslar bağımsız bir devlet halinde yaşamakta olup, kalanları ise yabancıların boyunduruğu altındaydılar. Moskova Çarı bağımsız bir devletin yegâne hükümdarı olması nedeniyle, terk edilmiş Slav kavimlerini korumak ve bunları birleştirmek vazifesi karşısındaydı ve bütün bu Slav milletleri nazarlarını Çar'a çevirmiş durumdaydılar (Kurat, 1953: 247-248).

vatan için dökülen kanlarla mühürlenmiştir. Bu kutsal görevde (anavatanı kurtarma görevi) tüm Sovyet ülkeleri kardeşleşmiştir” (Pravda, 31 Ekim 1942). Ancak sadece büyük Rus halkına, “düşmanın en büyük darbesine göğüs germe” kutsal görevi tanınmıştı. Savaşla ortaya çıkan vatanseverlik duygusu, gücünü kendisinin çok eski geçmişinden alıyordu. Eylül 1941’de Stalin SSCB’deki ABD’li yetkiliye şöyle diyordu: “Onların bizim için savaştığı yönünde herhangi bir yanılsamamız yoktur. Onlar, anavatanları Rusya için savaşıyorlar” (Sinitsin, 2010: 13). Kıdemli parti tarihçisi Yaroslavskiy, *Pravda* gazetesinde yayınlanan makalesinde Bolşevikleri Rus halkının büyük ve şanlı geçmişinin meşru temsilci ilan ediyor, bundan birkaç hafta sonraysa parti ideologu Aleksandr Sherbakov Rus halkının eşitler arasında birinci olduğunu ve bu yüzden de Alman işgalcilere karşı mücadelede en büyük görevi üstlendiklerini vurguluyordu (Brandenberger, 2011: 340).

Moskova’nın SSCB’de “halkların dostluğu”nun zafer kazandığı yönündeki propagandasının aksine, savaşın başında Sovyet rejiminin neredeyse çözülemeyen iki sorunu vardı: Din ve milliyetçilik. 20 yıllık din karşıtı propaganda rağmen Sovyet vatandaşları arasında dini inanç bitirilememişti. Komünist yöneticiler dini, bilim çağından önce var olmuş bir olgu olarak kabul ediyor, eğitim ve ekonomik gelişmeyle bunun yok olacağını düşünüyorlardı (Miner, 2010: 60). Devrimden 20 yıl sonra, 1937 yılında Sovyet hükümetinin yaptığı araştırmada hala yetişkin nüfusun %57’si (56 milyon) kendini inançlı olarak tanımlıyor, bunların 42 milyonu ise Ortodoks Hıristiyan olduklarını belirtiyordu. Elli yaşın üzerindekielerde bu rakam %78, 20 yaş ve üzerinde ise %45’di (Miner, 2010: 58). Savaşı kazanmak için tüm ülkede ulusal birliği sağlamak gerekiyordu fakat ulusal birliğin sağlanmasında harç görevini en iyi görebilecek olan dine, gerek Marksizm gerekse de Bolşevik ideoloji kesinlikle karşıydılar. Ekim Devrimi’nden sonra Ortodoks Kilise’si devlet nezdinde baskılar görmüş ve buna karşılık olarak da kilise Bolşevikleri aforoz etmişti. Kilisenin muhalefeti bırakıp sadık konuma geçmesi Metropolit Sergiy’in 1927 yılındaki “*Biz Ortodoks olmak istiyoruz ve aynı zamanda Sovyetler Birliği’ni vatanımız olarak tanıyoruz. Sevinçleri ve başarıları bizim sevincimiz, başarısızlıkları bizim başarısızlığımızdır*” (Acton vd., 2005: 255) şeklinde cümlelere yer verdiği bildiriyle başlamış, 1929 yılındaki farklı dini kurumların oluşturulmasına dair resmi izinle daha da güçlendirilmişti (Yakunin, 2003: 84). Savaşın başlamasıyla birlikte Stalin yönetimiyle dini cemaatler ve kurumlar arasında yeniden bir yakınlaşma başladı. Alman işgalinden 3 ay sonra Militan Ateistler Birliği kapatıldı ve din karşıtı yayınları durduruldu. Stalin Ortodoks Metropolit Sergi’yi kabul etti ve görüşme sırasında bazı kasaba ve köylerde Ortodoks Kiliselerin yeniden açılması kararına varıldı. Kilise 1941 sonrasında yeniden devlet tarafından tanındı, hukuki kimlik kazandı ve banka hesaplarına sahip olmasına izin verildi (Özcan, 2012: 259). 1930’larda kapatılan kiliseler yeniden faaliyete geçirildi. Sürgüne gönderilen din görevlilerinden sağ kalanları kamplardan serbest bıraktıldı ve kiliselerde yeniden hizmet etmelerine izin verildi. Hatta

emeklilik yaşını doldurmuş bazı din adamlarının bile emekliye ayrılmalarına izin verilmedi ve kilisede kalmaları sağlandı (Yakunin, 2003: 85). Metropolit Sergiy, Rus halkına hitapla şöyle sesleniyordu: “*Son yıllarda biz Rusya’da yaşayanlar, tüm dünyayı saran savaş ateşinin bizim ülkemizde tutuşmayacağını ümit ediyorduk. Fakat faşist haramiler/korsanlar ülkemize saldırdılar. Ama Rus halkı böyle sınavlardan ilk defa geçmiyor. Kilise hizmetçileri olan bizlere, anavatanın herkesi hareket etmeye çağırdığı bir dönemde hareketsiz kalmak yakışmaz*” (Kuroedov, 1981: 92-93). Bu çağrı yanıtsız kalmadı ve askeri fonlara yüksek miktarda yardımlar yapılmaya başlandı. Sadece Moskova’daki kiliseler savaşın ilk yılı Kızıl Ordu için 3 milyon rubleden fazla yardım topladılar. Gorkiy’den yaklaşık 1,5 milyon ruble, Leningrad’dan 1943’de 5,5 milyon ruble, Kubishev’den ise 2 milyon rubleden fazla yardım toplandı (Kuroedov, 1981: 98-99). Şubat 1943’te Metropolit Sergiy Stalin’e şöyle yazıyordu: “*İnananlar Kızıl Ordu’ya yardım yapmaları konusundaki çağrıma yanıt verdiler. Dimitri Donskiy tank kolonu için yaklaşık 6 milyon ruble ve yüksek kaliteli altın ve gümüş eşya toplandı. Bu kaynakları ruhban sınıfı ve Rus Ortodoks Kilisesi’nin Kızıl Ordu’ya jübile hediyesi olarak kabul edin*” (Alekshev, 1989: 41). Kilise, kurulan yeni tank kolonuna XIV. yüzyılda Tatarlara karşı yapılan Kulikova Savaşı’nı kazanan Rus Prensi Dimitri Donskiy’in ismini verdi. Kilisenin resmi dergisinde Donskiy şöyle tarif ediliyordu: “*Cesaret ve sağduyu sahibi, dikkatli, tebaası ile ilişkilerde sade, tavsiyeleri dinleyen ama kesin kararlı, Rus insanının tüm güzel niteliklerini kendinde barındıran ve her Rus için kutsal olan isim Dimitri Donskiy*” (Jurnal Moskovskiy Patriarii, 1944: 12). Toplumda dindarlık gittikçe artıyordu. 1944 yılındaki Paskalya Yortusu’na 250 bin kişi katıldı ki, bu rakam bir önceki yıl 83 bindi. Toplumun bir kısmı devletin din politikasındaki bu değişikliği anlamıyordu ama yine de bu değişime olumlu tepki verdiler (Sinitin, 2010: 77-78).

Sadece din değil, toplumun milli duygularına hitap edebilecek tüm araçlar özenle kullanıldı. Bunların başında ise edebiyat ve sanat geliyordu. Devrimden sonra edebiyat çevrelerince kabul edilen sosyalist realizm savaşın başlamasıyla birlikte yerini trajediye bırakıyor, şu anki gerçek, Rus tarihinin bir parçası olarak tasvir ediliyor, hayatla ölüm arasındaki ince çizgiye sadece insan değil, vatan da yerleştiriliyordu. Bu dönemin edebiyatında insan duygularını şekillendiren özel bir his ön plana çıkıyordu: senin ölümün başkalarının yaşama olasılığına, ölümsüz başlangıcın zaferine dönüşen bir his (Nikonova, 2005: 34-35). Savaş yıllarında yaklaşık bin edebiyatçı, milli duyguları uyandıracak propagandada savaş muhabiri olarak görev aldı. Bunların 275’i hayatını kaybetti, 18’iyse Sovyetler Birliği kahramanı unvanını aldı (Bayrau, 2008: 95). Bu dönem savaş marşı olmaya aday birçok şiir yazılmıştı. Askerlerin manevi ve vatansever ruhu üzerinde en etkili olanıysa, daha savaşın üçüncü gününde *İzvestiya* ve *Krasnaya Zvezda* gazetelerinde yayınlanan “kalk büyük ülke, ölümüne mücadele için kalk” mısralarıyla başlayan Kutsal Savaş şiiri idi ki, bu şiir çok kısa bir süre içerisinde

savaş marşına dönüşecekti (Soboleva, 2005: 36). 1944 yılından itibaren ise Enternasyonal yerine, “asırlar boyu var olan Büyük Ruslardan ve Sovyet halklarının sarsılmaz ittifakından” bahseden yeni milli marş kullanılmaya başlandı.

Düşman tarafından işgal edilmeyen her bölgede sanatın tüm dalları görev başındaydı. Yazarlar asker ve sivillerin kahramanlığını betimliyor, müzisyenler vatansever (*patriot*) şarkılar besteliyor, grafik tasarımcıları Kızıl Ordu’yu yücelten ve düşmanla alay eden posterler çiziyorlardı. Sovyet sineması savaş döneminde kendi sınavını vermişti. Savaş döneminde toplam 78 film çevrilmişti ki, bunların çok azı savaşla ilgisizdi. Bin savaş kamerası 3,5 milyon metre film çekmişti. Fakat özellikle belgeseller izleyiciler üzerinde büyük etki bırakıyordu (Kenez, 2006: 149-150). Savaşın ilk uzun metrajlı belgesel filmi ise Şubat 1942’de gösterime girmişti. Alman kuvvetlerinin Moskova yakınlarındaki yenilgisini konu alan film Moskova kiliselerinin çan sesleri ve Ortodoks din adamlarının vatansever askerleri kutlaması ile başlıyordu (Tereshenko, 2004: 236).

29 Temmuz 1942’de Sovyet Yüksek Prezidyumu’nun kararı ile büyük Rus generalleri (Aleksandr Nevskiy, Suvorov, Kutuzov) adına askeri nişanlar verilmeye başlanmıştı ve ilk nişanlar Stalingrad savaşından sonra verilmişti. “Bizim subaylarımız Suvorov ve Kutuzov nişanları ile taltif edildiğinde, biz geçmişle bugünü iç içe hissediyoruz” diyordu, savaşa katılmış tarihçi Neçkin (Komsomolskaya Pravda, 7 Eylül 1943). Kızıl Ordu’daki Rusların oranı azalmaya başlayınca, bu azalmayla birlikte Rus halkının işgalcilerle mücadeledeki rolüne özellikle askeri propaganda yayınlarında daha az yer verilmeye başlandı. 1 Temmuz 1943’te Ruslar Kızıl Ordu’nun yüzde 63,84%’ünü, 1 Ocak 1944’te 58,32%’sini, 1 Temmuz 1944’te ise 51,78%’ini oluşturuyordu. Buna bağlı olarak askeri yayınlardaki- ki bu yayınlarda Rusların ülke tarihinin en şanlı sayfalarındaki özel yerinden bahsediliyordu – Rus halkının kahraman geçmişinden 1944 yılında 1943 yılına oranla iki kere daha az bahsediliyordu (Sinitsin, 2009: 40).

Savaşın ortaya çıkardığı koşullar ve savaşın ilk yılında yaşanan gelişmeler, çok sayıda beklentinin çarpıştığı ve güçlerin sınıftan çok millet esasına göre gruplaştığı, enternasyonal sınıfların sınırlarından ziyade milli sınırların çizildiği bir ortam doğurdu. I. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde, Slav halkları arasındaki gerginlikler sürmüştü, Lenin 1917’de Panslavizm’in gerici bir emperyalist hareket olduğunu ilan etmişti. Fakat tarih 1939’u gösterdiğinde, SSCB Dışişleri Bakanı Molotov Doğu Polonya’yı işgal gerekçesi olarak oradaki halkın Slav kanı taşımasını gösteriyor, ABD’deki, Kanada’daki ve Güney Amerika’daki Slavlara Rusya’nın anavatan olduğunu telkin ediliyordu (Çaşın, 2006: 172). İlk Panslavizm Kongresi 1941 Ağustosunda çalışmaya başlıyor, dünya işçi sınıfı dayanışmasının yerini Slav halklarının dayanışması alıyordu (Kenez, 2006: 152). 10-11 Ağustos tarihlerinde Moskova’da düzenlenen bu kongreye, Çekoslovakyalı, Karadağlı, Sırp, Hırvat, Slo-

venyalı, Makedonyalı, Ukraynalı, Polonyalı asker, bilim adamı, yazar ve sanatçılardan oluşan heyet katıldı. *İzvestiya* gazetesi (İzvestiya, 12 Ağustos 1941) haberi şöyle veriyordu: “*Bu kongre, şu anda tüm Slav dünyasının yaşadığı duyguların, düşüncelerin ve umutların açık bir ifadesi, hiçbir zaman köle olmayan ve asla olmayacak olan Slav halklarının kardeşliğinin ve birliğinin göstergesi oldu.*” Tanınmış Sovyet yazarlarından olan Aleksey Nikolayeviç Tolstoy ise *Pravda* gazetesindeki yazısında daha çarpıcı ifadelere yer vermişti:

“Bütün Slav milletlerinin tarihini yeniden yorumlamak ve yeniden düzenlemek bizim için elzemdir. Bin yıldan beri bizim genç kanımızla ihtiyar Bizans canlandı ve Slavlar sayesinde antik medeniyet korundu ve feodal Avrupa’ya nakledildi. Slav halkları barış, hürriyet, kültür ve büyük işlerin aşığıdır. Slav dünyasının mukavemeti bazen doğudan ve bazen de batıdan gelen taarruzlara kafa tutmuştu. Avrupa medeniyetinde gerçekten insani olan ne varsa, Slavlara aittir ve bu paha biçilemez hisse gerçek değerlerle takdir edilmemiştir” (Onay, 2002: 91).

Bunun ardınca aynı yıl Ekim ayında Panslav Komitesi (*Vseslovyanskiy Komitet*) kuruldu. 1941-1943 yılları arasında üç Panslav Kongresi (4-5 Nisan 1942’de Moskova’da ve yine 1943 yılında Moskova’da) düzenlendi ve 1942 yılından itibaren aylık *Slavyane* (Slavlar) dergisi yayınlanmaya başlandı. Panslav Komitesi hemen zorunlu propaganda konularını belirledi: Slav halklarının Alman saldırılarına karşı asırlık mücadeleleri, Slav halklarının kendi aralarındaki bağları (ilişkileri) ve Slav faaliyetleri (Slav halklarının birliği için savaşlar) (Rukol, 1997: 205). Propaganda faaliyetleri dışında Panslav Komitesi’nin bir de Slav halklarının kültür ve enformasyon merkezi olma niteliği vardı. Komite, Slav kültür geceleri, konferanslar, sergiler, asker ve gazilerle buluşmalar düzenliyor ve en önemlisi de Slavların tarihteki bağımsızlık ve özgürlük mücadelelerine sahne olan zaferlerin yıl dönümlerinin kutlamalarını organize ediyordu (Kikishev, 2008: 22). Şunu da eklemek gerek ki, Sovyet Panslavizm’inin en güçlü destekçisi elbette Hitler’den başkası değildi. Alman ırkının Slav ırkından üstün olduğu doktrininin propagandasıyla, Bohemya, Polonya ve Sırbistan’daki Slav halklarının Alman kölelerine dönüşen şekilsiz yığınlar haline gelmesi ve bu halkların kültürel önderlerinin sistematik olarak ortadan kaldırılması, Rusya’ya Panslavist akımın önderliğini üstlenme fırsatı vermişti (Vernadsky, 2009: 509). Zafer yaklaştıkça Stalin ve Sovyet liderleri savaş sonrası birlikte dünyanın yeniden yapılandırılmasına hazırlanıyorlardı. Parti ideologu Sherbakov 1944 yılında şöyle yazıyordu: “*Slav halkları bu savaşta büyük rol oynadılar. Savaş bitiyor. Faşist Almanya yakında çökmüş olacak. Savaş sonrası dönemde ilgili yeni Slav hareketi hakkında düşünmemiz gerek ve tüm bu konular Slav kongresinde gündeme getirilmelidir*” (Katsis vd. 2010: 269).

Savaş ağır kayıplarla da olsa kazanılmıştı. Savaş yılları boyunca Sovyet devleti ve Komünist Parti sivil ve askeri kesimleri, imparatorluk ve yerel

halkları birbirlerine çarların XIX. yüzyılda yaptıklarından çok daha iyi bağladı. Toplum belirli bir amaç etrafında- anavatanı savunma- toplanmıştı. Yönetici sınıf ile toplum birbirine daha sıkı kenetlenmişti ve rejim halkın ruh haliyle uyum içerisindeydi. 1938 yılında Komünist Parti üye sayısı (üyelğe adaylar dâhil) 1,9 milyonken, bu sayı 1941'de 3,9 milyon, 1945'deyse 5 milyonu bulmuştu (Serdyukov, 2012: 513). Askeri söylemin ilk kez bir anlamı vardı ve bu söylem kendini feda etmeyi temel alan vatanseverliği destekledi ve güçlendirdi. II. Dünya Savaşı, Rus milliyetçiliğinin billurlaşmasına her şeyden çok daha fazla hizmet etti. Bunda savaşan gençlerin ilkokulu bitirmiş ve okuma yazma biliyor olmalarının önemli bir payı vardı. Ama asıl belirleyici olan, anavatanı, partiden ve yetkililerden bağımsız bir biçimde karar aldıkları ve kendi yaşamları için savaştıkları koşullarda, başkalarıyla birlikte, ortaklaşa savunma tecrübesiydi (Hosking, 2011: 696). Milliyetçiliğin uyandırdığı duygu yalnızca bir elit tarafından değil, sıradan kitleler tarafından da tamamen paylaşılacak gibi görünüyordu. Dahası, milliyetçilik insanın ölümsüzlüğe ve hürriyete duyduğu tutkuya, komünizmin veremediği bir tatmin veriyordu. Her halükarda insanın milletinin tarihi geçmişiyile bağını kuruyor, onu ve torunlarının milletin gelecekteki hayatıyla aynileştiriyordu. Hedefi, kişiye olmasa da en azından onun milletine ve milli devletine hürriyet, ferdiyet ve muhtariyetin teminiydi (Hayes, 1995: 33). İkinci Dünya Savaşı gazisi ve yazar Vyacheslav Kondratyev'in (1990: 9) de anlattığı gibi:

“Orada herkes zafer için kendisinin yapacağı katkıyı düşünüyordu. Savaşta özgürlüğün bir başka ölçüsü de vardı; ideolojiden bağımsızlık. Gerçi bazı askerler “Vatan için, Stalin için” diye bağırıyorlardı ama biz Stalin için savaşmıyorduk. Gerçeği söylemek gerekirse hendeklerde her şeyden az Stalin'i düşünüyorduk. Sovyet ideolojisi savaşta neredeyse hiç rol oynamadı. Rusya'nın kaderinin sadece senin ellerinde olduğu hissi, anavatan için sorumlu, içten ve gerçek vatandaşın duygusuydu. Bu, vatanın kaderi için kişisel sorumluluk duygusuydu. Fedakârlık ve yaşamını feda etmek duygusu, unutulmaz bir duyguydu.”

Rus milliyetçiliği en zinde dönemlerini 1940'ların sonu ile 1950'lerin başında yaşadı. Savaşta kazanılan zafer, dönem boyunca kışkırtılan “Rusluk”la beraber, bir yandan Rus halkının özgüvenini sağlamlaştırmış, öte yandan Doğu Avrupa'nın Hitler'in işgalinden kurtarılması Rus halkında var olan “tarihsel misyon” düşüncesiyle güçlendirilmiştir. Savaş sonrasında bu “tarihsel misyon” düşüncesi, “birleştirici bir amaç” olarak da tüm dünyanın Batı kapitalizminden/emperyalizminden Rus halkının öncülüğünde kurtarılması düşüncesine dönüştürülmüştür (Dağı, 2002: 85). Dolayısıyla savaşın bitmesine rağmen iktidar milliyetçiliği desteklemeye devam etmiş, Soğuk Savaş hazırlıklarıyla yine Rus milliyetçilerinin bilinçaltında bulunan Batı düşmanlığı hislerini körüklemiştir. Öyle ki, “biz” ve “onlar” ayrımının geldiği son aşama savaş gazisi Kondratyev'in (1990: 9) belirttiği noktaydı: “O za-

man biz vatanı kurtarmakla Stalin rejimini de kurtardığımızı anlıyor muyduk? Galiba hayır. Ama eğer savaşta biz bunu anlasaydık bile kendi totalitarizmimizi Hitler'in totalitarizmine tercih ederdik. Böylece savaş, kendine güvenen, otoriter bir yönetici sınıfın ortaya çıkmasını ve halk arasında sınıfsız, çokuluslu bir milliyetçiliğin doğmasını sağladı. Eski, oldukça suni ve zayıf "proleter enternasyonalizmin" yerine, özellikle savaş dönemi kuşağı arasında yeni ve test edilmiş bir Sovyet-Rus milliyetçiliği gelişti. Onların savaşı bir sınıf savaşı değildi; Rusların Almanlara karşı verdiği ulusal bir savaştı (Hosking, 2011:718).

Sonuç

Milletler ve milliyetçiliği modern bir toplumsal mühendislik ürünü olarak gören ve milliyetçiliği iktidarın siyasi çıkarlarıyla bağlantılı olarak açıklayan modernist yaklaşım çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmada savaş döneminde Rus milliyetçiliğinin ideoloji, din, edebiyat, sanat ve söylem düzeyindeki genel özelliklerine ve tarihle kurduğu ilişkisine değinildi. Milliyetçi söylemin açıklığı, basitliği, muhteşem bir geçmişten parlak bir geleceğe giden sentezci bir tarih anlayışı içinde geleceğe umutla bakmayı sağlaması ve insanın ölümsüzlüğe duyduğu tutkuya, komünizmin veremediği bir tatmin vermesi gibi tüm bu özellikler, onun kitleleri harekete geçirmede diğer ideolojilerden daha fazla etkiye sahip olmasını ve daha fazla kullanılmasını sağlamıştı. Ulusal düzeyde "biz" ve "ötekiler" arasında ayrışmayı yapan ve yeniden üreten en işlevsel araç ve süreçlerden birisi de çalışmada görüldüğü gibi uluslararası savaşlardır. Savaş, sınır üreten, "öteki"ni dışlayan yönüyle milli kimliğin vazgeçilmez bir girdisini oluşturur. Ortak dil, kültür, din, coğrafya ve tarih gibi öğelerin yanı sıra "öteki" uluslarla ve devletlerle temasın özel tarihi ve biçimi, bir ulusu diğerlerinden farklılaştırır, yani kimliklendirir. Rus milliyetçiliği XX. yüzyılın başlarında Rusya'da sistemi sarsacak kadar güçlü olsa da resmi ideolojinin yerine geçebilecek kadar güçlü değildi. Bolşevikler 1917'de Çar'ı devirip Rusya'da iktidarı ele geçirdiği andan itibaren, işçi sınıfının çıkarlarını etkileyebilecek milliyetçiler başta olmak üzere muhalif politik partiler, basın, sendikalar, özel girişimler ve kilise gibi Rus toplumundaki bütün potansiyel rakip otorite kaynaklarına karşı sistematik bir saldırı yürütmüştü. 1930'ların sonuna gelindiğinde bu isimleri taşıyan kurumlar hala vardı, ama hepsi rejimin tam kontrolü altındaydı ve hayaletten farksızdı. Bolşevikler milliyetçiliği kontrol altına almışlardı fakat milliyetçiliği doğuran toplumsal koşullar ortadan kaldırılmamıştı. İnsanlar kendilerini hala bir yüksek kültüre göre tanımlamaya devam ediyordu. Bir çeşit ulusal Bolşevizm olarak da tanımlanan Stalinizm, çalışmada da üzerinde durulduğu gibi kurucusu tarafından uluslararası devrimciliğin ölümüne ve bunun milliyetçilikle yer değiştirmesine neden oldu. II. Dünya Savaşında Stalin, sosyalist anavatanı savunabilmek ve savaşı kazanabilmek için açık bir milliyetçi söylem çerçevesinde Rus kimliğini canlandırma yolunu seçmiş; Rus milliyetçiliği savaş boyunca mobilizas-

yon aracı olarak kullanılmıştır. Savaş sırasında yoğun bir şekilde Rusların, “büyük kardeş” ve “eşitler arasında birinci” olduğu propagandası yapılmış ve bu söylem enternasyonal fakat yayılmacı bir ulusal kimlik tasarımına dönüşmüştür. Özellikle Rus milli bilincinin oluşmasında büyük pay sahibi olan ve Rusları mutlak doğruya inanan gerçek Hıristiyanlar olarak niteleyen Ortodoks Kilisesi’nin yeniden devlet nezdinde tanınması ve faaliyetine izin verilmesiyle Rus halkı, kilisenin Mesihçi Ortodoks söylemi sayesinde kendini öncelikli ve özellikli görmüştür. Buna devrimden itibaren ideolojik düzeyde yapılan “kapitalizm ve emperyalizm”le mücadele propagandası da eklenince Rus halkının “tarihsel misyon” kültürüyle örtüşen, enternasyonalciğin ötesinde Rusluğu merkeze koyan ve ayrıcalıklı gören bir milliyetçilik gelişmiştir. Hobsbawm (2010: 148-149) 1914’ten önceki elli yılda ortaya çıkan milliyetçiliklerin bütün türlerindeki ortak paydanın, yeni proleter sosyalist hareketleri reddetmesi olduğunu söyler. Bu dönem ideolojik planda milliyetçilik ve sosyalizm arasındaki mücadelenin tarihidir ve milliyetçilik ile sosyalizm birbirini dışlar konumdadırlar. Birinin ilerlemesi diğerrinin gerilemesi anlamına gelmektedir. Fakat çalışmamızda da gördüğümüz gibi milliyetçilik ve sosyalizm arasındaki ilişki, her zaman birbirini dışlayan bir ilişki olmamıştır, hatta birbirlerini ikame ettikleri örnekler de vardır. Savaş yılları, sosyalizmin enternasyonalist vurgusunu yitirmesi ve milliyetçiliğe duyulan ihtiyaç nedeniyle, milliyetçilik ve sosyalizm arasında güçlü bir ittifakın oluşmasını sağlamıştır. Tabii, bu ittifak sonucunda kazanan yine milliyetçilik olmuş, sosyalizmden geriye çok az şey kalmıştır. Savaş ayrıca kitlesel düzeyde Rus ve Sovyet kimliklerinin örtüşmelerine büyük katkıda bulunmuştur. “Biçimde Sovyet, özde Rus” olarak nitelenebilecek bir şekilde Rus kimliğine/diline/kültürüne/tarihine/kahramanlarına dayanan bir söylem geliştirilmiştir. Savaş yılları boyunca Sovyet devleti ve Komünist Parti sivil ve askeri kesimleri, imparatorluk ve yerel halkları birbirlerine çarların XIX. yüzyılda yaptıklarından çok daha iyi bağladı. Toplum belirli bir amaç etrafında- anavatanı savunma- toplanmıştı. Yönetici sınıf ile toplum birbirine daha sıkı kenetlenmişti ve rejim halkın ruh haliyle uyum içerisindeydi. XIX. Yüzyıldan farklı olarak bu kez “biz”in karşıtı olan “öteki”lerse Napolyon orduları değil Alman ordularıydı. Bununla birlikte bu savaş, milliyetçiliğin en fazla ihtiyaç duyduğu “öteki”nin yaratılmasını da kolaylaştırmış ve Rus milliyetçiliğini billurlaşmasını sağlamış ve kendine özgü yapısını sağlamlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

- ACTON Edward-STABLEFORD Tom (2005). *The Soviet Union: A Documentary History 1917-1940 I*, Malta: University of Exeter Press.
- ALEKSEEV, V. (1989). “Neojidanny Dialog”, *Agitator*, (6): 41-44.
- ARMAOĞLU, Fahir (1992). *20. Yüzyıl siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

- BARON, Salo Wittmayer (2007). *Modern Milliyetçilik ve Din* (tr. Mehmet Özay), İstanbul: Açılım Kitap.
- BAYRAU, D. (2008). "Propoganda kak mehanizm samomobilizatsii", *Otechestvennaya İstoriya*, (1): 91-99.
- BIKOVA, E.Yu. (2011). "Reformirovanie Sistemı Şkolnogo Obrazovaniya v SSSR v 1917-1930 gg: Organizatsionnie i İdeologičeskie Aspektı", *VESTNIK TGU: Filosofiya, Sotsiologiya, Politologiya*, I (13): 179-189.
- BLITSTEYN, Piter (2011). "Natsionalnoe stroitelstvo ili rusifikatsiya? Obyazatelnoe izuçenie russkogo yazıka v sovetskih nerusskih şkolah, 1938-1953 gg.", *Gosudarstvo natsiy: İmperiya i natsionalnoe stroitelstvo v epohu Lenina i Stalina*, (ed. R.G. Suny-T.Martin), Moskva: Rosspen, 310-335.
- BRANDENBERGER, D. L. (2001). "Vıdvınut na pervıy plan motiv russkogo natsionalizma: Spori v Stalinskih ideologicheskikh krugah, 1941-1945", *Gosudarstvo natsiy: İmperiya i natsionalnoe stroitelstvo v epohu Lenina i Stalina*, (ed. R.G. Suny-T.Martin), Moskva: Rosspen, 336-365.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1997). *Büyük Satranç Tahtası* (tr. Yelda Türedi), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- CALHOUN, Craig (2009). *Milliyetçilik* (tr. Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CARR, Edward Hallet (2007). *1917: Öncesi ve Sonrası* (tr. Begüm Adalet), İstanbul: Birikim Yayınları.
- , (2009). *Michael Bakunin* (tr. Pelin Sıral), İstanbul: İletişim Yayınları.
- , (2011). *Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi:1917-1929* (tr. Levent Cine-mre), İstanbul: Yordam Kitap.
- CAŞIN, Mesut Hakkı (2006). *Novogorod Knezliğinden XXI Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- DAĞI, Zeynep (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- DAVIS, Horace B. (1991). *Sosyalizm ve Ulusallık* (tr. Kudret Emiroğlu), İstanbul: Belge Yayınları.
- , (1994). *İşçi Hareketi, Marksizm ve Ulusal Sorun* (tr. Yavuz Alogan), İstanbul: Belge Yayınları.
- DELANNOI, Gil (1998). "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, (ed. Jean Leca, tr. Siren İdemen), İstanbul: Metis.
- D'ENCAUSSE, Helene Carrere (2002). *Lenin* (tr. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul: Doğan Kitap.
- DEUTSCHER, İsaac (1990). *Bitmemiş Devrim: Rusya 1917-1967* (tr. Orhan Koçak), İstanbul: Belge Yayınları.
- DUGİN, Aleksandr (2010). *Rus Jeopolitiği; Avrasyacı Yaklaşım* (tr. Vügar İmanov), İstanbul: Küre Yayınları.

- HAYES, Carlton J. (1995). *Milliyetçilik: Bir Din* (tr. Murat Çiftkaya), İstanbul: İz Yayıncılık.
- HEYWOOD, Andrew (2011), *Siyaset* (tr. Bekir Berat Özipek), Ankara: Adres Yayınları.
- HOBBSAWM, Eric (2010). *1870'den günümüze Milletler ve Milliyetçilik: 'Program, Mit, Gerçeklik'* (tr. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- HUNTINGTON, Samuel (2006). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (tr. Mehmet Turhan-Cem Soydemir), İstanbul: Okyanus Yayınları.
- İzvestiya*, (12 Ağustos 1941).
- Jurnal Moskovskiy Patriarhii* (Nisan 1944). (4).
- GRAUNDY, Roger (1970). *Sosyalizmin Büyük Dönemeci* (tr. İ. Bangüoğlu-K. Yargıcı), Milliyet Yayınları.
- KASTİS L. F.-ODESSKİY M. P. (2010). *Slavyanskaya Vzaimnost: Model i Topika*, Moskova: Regnum.
- KARPİNSKİ, V.A. (1991). *SSCB Toplum ve Devlet Düzeni 1917-1947* (tr. Selim Tanyeli), İstanbul: Varyos Yayınları.
- KENEZ, Peter (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, USA: Cambridge University Press.
- KERESTECİOĞLU, İnci Özkan (2008). "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn'ın Canavarına", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, (ed. Birsen Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 307-350.
- KİKİSHEV, Nikolay (2008). "Vseslovyanskiy komitet-kulturniy i informatsionniy tsnetr slavyanskogo dvijenie v godi velikoy otechestvennoy voyni", *Voенno-İstoricheskiy Jurnal*, (11): 21-25.
- KOHN, Hans (1983). *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği* (tr. Agah Oktay Güner), İstanbul: Kervan Yayınları.
- Komsomolskaya Pravda*, 7 Eylül 1943.
- KONDRATYEV, Vyacheslav (1990). "Paradoksı Frontovoy Nostalgii", *Literaturnaya Gazeta*, (19).
- KOYRE, Alexandre (1994). *19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe* (tr. İzzet Tanju), İstanbul: Belge Yayınları.
- KURAT, Akdes Nimet (1953). "Panslavizm", *A. Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XII(2-4): 247-248.
- KUROEDOV, V.A. (1981). *Religiya i tserkov v Sovetskom gosudarstve*, Moskova: İzdatelstvo Politicheskoy Literaturı.
- LENİN, Vladimir İliç (1979). *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları* (tr. Yurdakul Fincancı), Ankara: Sol Yayınları.
- , (1998). *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı* (tr. Muzaffer Erdost), Ankara: Sol Yayınları.

- LEWIN, Moshe (2009). *Sovyet Yüzyılı* (tr. Renan Akman) İstanbul: İletişim Yayınevi.
- MARTIN, Terry (2011). *İmperiya polojiyelnoy deyatelnosti: Natsii i Natsionalizm v SSSR, 1923-1939*, Moskva: Rosspen.
- MCHEDLOV, M. P. (2007). *Vera, Etnos, Natsiya*, Moskova: Kulturnaya Revolyutsiya.
- MİLNER, Milner ve DEJEVSKİY Nikolay (1993). *Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi VIII*, (tr. Metin Çulhaoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- NİKONOVA, T. A. (2005). "Sudba naroda, Sudba cheloveka, v literature voennih let (1941-1945)", *Vestnik VGU*, (1): 33-38.
- MINER, Steven Merrit (2010). *Stalinskaya svyashennaya voyna. Religiya, natsionalizm i soyuznicheskaya politika: 1941-1945*, Moskova: Rosspen.
- OGNAN, Gurgun (1941). "Velikaya Kultura Velikogo Naroda", *İzvestiya*, (5-6): 39-44.
- ONAY, Yaşar (2002). *Rusya ve Değişim*, Ankara: Nobel Yayınları
- ÖZCAN, Sevinç Alkan (2012). *Rusya ve Polonya'da Din, Kimlik, Siyaset*, İstanbul: Küre Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, Umut (2009). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Ankara: Doğubati.
- PONOMARYEV, E. G. (2010). *Deti Stranı Sovetov: 1917-1941*, Stavrapol. Pravda, (31 Ekim 1942).
- RUKOL, B. M. (1997). "İdeya obshnosti slavyan v materialax Vseslavyanskogo komiteta v Moskve", (ed.) E.P. Aksenova, *Slavyanskiy Vopros: Vehi İstorii*, Moskova: Moskva, 204-210.
- SERDYUKOV, A. E. (2012). *Velikaya Otechestvennaya Voyna 1941-1945 go dov II*, Moskova: Kuchkovo Pole
- SERGE, Viktor (1997). *Bir Devrimin Kaderi: SSCB 1917-1936* (tr. Metin Cengiz), İstanbul: Pencere Yayınları.
- SHİROPAYEV, Aleksey (1999). *Tyurma Naroda; Russkiy vzglyad na Rossiyu*, Moskova: FERİ-V.
- SİNİTSİN, Fedor (2009). "Problema natsionalnogo i internatsionalnogo v natsionalnoy politike i propogande v SSSR 1944-1945", *Rossiyskaya İstoriya*, (6): 40-51.
- , (2010). *Za Russkiy Narod! Natsionalniy Vopros v Velikiy Otechestvenniy Voyne*, Moskova: Eksmo-Yauza.
- SİNYAVSKİY, Andrei (1976). *Sosyalist Realizm* (tr. S. Türker), İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.
- , (1990). "Rus Milliyetçiliği", *Günümüzde Rus Milliyetçiliği* (tr. Fatma Arzık-Murat Aygen), Ankara: Yeni Forum Yayınları, 69-89.

- SOBOLEVA N.A. (2005). "Sozdanie gosudarstvennih gimnov Rossiyskoy İmperii i Sovetskogo Soyuzu", *Voprosı İstorii*, (2): 25-41.
- SOLOVEY, Tatyana-SOLOVEY, Valeriy (2009). *Nesostoyavshayasya Revolyutsiya: İstoricheskie Smisli Russkogo Natsionalizma*, Moskova: İzdatelstvo Feoriya.
- STALİN, Josef (1989). *Eserler II* (tr. İsmail Yarkın), İstanbul: İnter Yayınları.
- , (1992). *Eserler XI* (tr. Salih Kaya), İstanbul: İnter Yayınları
- , (1993). *Eserler XIV* (tr. Süheyla Kaya), İstanbul: İnter Yayınları.
- STRONG, Anna Loise (1988). *Stalin Dönemi* (tr. Alaattin Bilgi), Ankara: Onur.
- TERESHENKO, Yu.Ya. (2004), *İstoriya Rossii XX- nachala XXI vek*, Rostov.
- TILLY, Charles (1995). *Avrupa'da Devrimler 1492-1992* (tr. Özden Arıkan), İstanbul: Yeni Binyıl Yayınları.
- , (1994). "States and Nationalizm in Europe 1492-1992", *Theorty and Society*, (23) 1: 131-146.
- VERNADSKY, George (2009). *Rusya Tarihi* (tr. Doğukan Mızrak-Egemen Mızrak), İstanbul: Selenge Yayınları.
- YAKUNİN, Vadim (2003). "Ukropleniye Polojenie Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi i Struktura ee Upravleniye v 1941-1945 Godı", *Otechestvennaya İstoriya*, (4): 83-92.
- YÜKSEL, Mehmet (2004). *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ZEVELEV, A. (1978). *Ulusal Sorun SSCB'de Nasıl Çözüldü* (tr. V. Arslan), İstanbul: Özgürlük Yolu Yayınları.